

Islandsk sprogpolitik

Av Eiríkur Rögnvaldsson

1. Samfundsudviklingen og det islandske sprog

For tiden tales der i Island en hel del om, at det islandske sprog nu sættes på en hård prøve. Der holdes konferencer om "det islandske sprogs vanskeligheder i vore dage", undervisningsministeren tager initiativ til møder rundt omkring i landet og tilskynder folk til at tage affære, og man kan næppe åbne en avis eller for radio og fjernsyn, uden at der tales om disse problemer. Men hvori består problemet? Er problemet reelt? Og hvis det er tilfældet, hvordan skal man så reagere på det, og hvordan har man reageret på det hidtil?

Det forekommer mig at problemet er reelt. Ændringerne i samfundet de seneste årtier, og måske ikke mindst de sidste 2-3 år, har haft omfattende betydning for det islandske sprogs situation og funktion. Man er nødt til at reagere på disse ændringer på en eller anden måde. Sandsynligvis er de fleste, om ikke alle, som mere eller mindre har udtalt sig offentligt om sprogpolitikken, enige om vigtigheden af at bevare og styrke sproget (se Baldur Jónssons artikel i dette hæfte). Det er ønskeligt, at selve sprogsystemet ændres mindst muligt; men på den anden side er det nødvendigt at udvide ordforrådet, for at skabe mulighed for at tale om hvad som helst på islandsk. Hvad dette angår er det rigtigt, at den offentlige sprogpolitik er utvetydig – eller rettere sagt, målsætningen er utvetydig.

På den anden side har myndighederne, og herunder også Islandsk sprogævn, så vidt jeg kan se ikke levet op til sine forpligtelser i udformningen af en islandsk sprogpolitik. Det er nemlig ikke tilstrækkeligt, at målsætningen er klar; der er også brug for en plan for, hvordan den opfyldes. Ellers er der nemlig ikke tale om en politik, men højst om en utopi. Og selv om de metoder,

der anvendes til at gennemføre sprogpolitikken, måske har været rimelige og effektive engang, så har samfundet ændret sig så meget, at det forlængst er på tide at revidere dem.

Det er f.eks. indlysende, at sproget nu overføres fra generation til generation på en helt anden måde end f.eks. for 50 år siden. For det første kan det nævnes, at børn nu i vid udstrækning lærer deres sprog fra andre børn, hvorimod de tidligere hovedsagelig lærte sproget fra voksne, fra deres forældre eller endog fra bedsteforældrene. Det giver straks en forskel på en hel generation, og har ganske indlysende stor betydning for sprogforandringernes tempo. Dertil kommer, at lønmodtagere i Island har en overmåde lang arbejdsdag – meget længere end i det øvrige Norden. Forældrene har derfor alt for lidt tid til at tænke på børnene – hvilket måske ville være i orden, hvis børnene havde adgang til daginstitutioner og en sammenhængende skoledag fra 5–6 års alderen på 6–8 timer. Men sådan forholder det sig desværre ikke. De fleste steder er der lange ventelister til daginstitutionerne, og kun en brøkdel af børnene får plads. De yngste børns (6 år) skoledag er kun 2–3 timer; og efterhånden som de bliver ældre og skoledagen længere, stiger antallet af mellemtimer, hvor børnene er overladt til sig selv.

En anden faktor er, at børnenes erfaringsverden førhen i vid udstrækning var sammenfaldende med de voksnes. Da næsten hele nationen boede på landet, deltog børnene i næsten alt, hvad de voksne foretog sig. De lærte derfor straks at tale om det meste af det, de voksne talte om. I dag er situationen som bekendt en anden; børnene går i skole, i børnehave, på fritidshjem, eller de leger med kammeraterne ude og inde; forældrene er på arbejdet, i byen at more sig, eller deltager i sociale aktiviteter o.s.v. Børnene står derfor over for at tale om ting, som forældrene kun deltager lidt eller slet ikke i, mens forældrene omvendt beskæftiger sig med forskellige ting, som børnene aldrig kommer i berøring med og derfor ikke lærer at tale om. Det er formentligt klart for enhver, hvordan dette uvilkårligt må føre til hurtigere sprogændringer. Selvfølgelig drejer det sig især om ændringer i ordforråd, men disse har naturligvis visse følgevirkninger; hvis folk er i bekneb for ord for det de vil tale om, koster det tit pinlige pauser, klodsede omformuleringer, lange forklaringer o.s.v.

For det tredje er det sket utroligt store ændringer i det islandske samfund de sidste 2-3 år – forandringer der, som før nævnt, har haft stor betydning for det islandske sprogs stilling. Sproget er på forskellig måde ikke så betydningsfuldt som det var; billedet har til en vis grad overtaget. I stedet for at læse eller lytte til historier, læser børnene nu tegneserier, og ser fjernsyn eller video. Radio- og tv-monopolet blev ophævet i begyndelsen af 1986, og siden da er der kommet yderligere mindst fire radiostationer og en tv-kanal; desuden er den ene videoudlejning efter den anden spiret frem de seneste år. Den nye tv-kanal har især udenlandske film med engelsk tale på programmet, og det samme gør sig gældende for det meste af hvad videobutikkerne udlejer. Ganske vist er der som regel islandske undertekster på disse film, men der sjuskes for det meste med oversættelserne. Det er en kendt sag, at børn og unge ser meget tv og video, endog til langt ud på natten; så det er indlysende at indflydelsen fra engelsk er stor. Desuden viser begge tv-kanaler adskillige børneudsendelser med udenlandsk tale; og selv om der er islandske undertekster, så hjælper det ikke meget, når en stor del af børnene ikke er kommet i læsealderen. Mange af dem der omgås børn, både forældre og lærere, har de også talt om, at børnene er begyndt at forstå utroligt meget af hvad der siges i disse film.

Det er klart, at ingen af de ovennævnte punkter skyldes at folk i dag på nogen måde er dummere eller mere dovne eller ignorante over for sproget end deres forældre og bedsteforældre; forklaringen skal alene søges i samfundsudviklingen. Der kan være delte meninger om, hvorvidt disse ændringer er af det gode eller onde, men det er ikke svært at påvise at de stort set alle har været uundgåelige. Jeg tror det er meningsløst at forestille sig, at tidligere generationer har været mere påpasselige med sproget end vi er; derimod var samfundet indrettet på en måde, der medvirkede til at bevare sproget uden de store ændringer.

Hvis vi anklager nutidens islændinge for skødesløshed i forhold til sproget, vender vi altså skytset i den forkerte retning – vi skulle hellere vende os mod de ændringer i samfundet, som forårsager at den sproglige opdragelse ændres. Nu skal vi naturligvis ikke tilbage til bondesamfundet; der er næppe nogen, der vil pege på denne løsning, og jeg vil tillade mig at betragte den som uinteressant.

2. Hvad kan vi gøre?

Men er der ikke nogen mulighed for at nedsætte tempoet for de ændringer, som sproget undergår? Jo, naturligvis kan man udbygge modersmålsundervisningen i skolerne betragteligt. Det kan ikke undre nogen, at det går ned ad bakke med de unges beherskelse af modersmålet, når de samfundsmæssige ændringer fører til en forringelse af den sproglige opdragelse uden at dette opvejes af forøget undervisning. De sidste årtier er antallet af fag steget betragteligt på folkeskolernes undervisningsskema, og andre fag begynder tidligere end før; og dette betyder naturligvis, at modersmålsundervisningen ikke får mere tid, som den burde for at kunne opveje hvad der tabes uden for skolen.

Hvis man virkelig ønsker at holde igen med hensyn til sprogsændringer og fastholde sproget på dets nuværende trin, så er der ikke andet at gøre end at se mere velvilligt på modersmålsundervisningen end man har gjort de sidste år og afsætte langt mere tid til den. Det er absurd at forestille sig, at de unge tilegner sig idealsproget lige så nemt i dag, hvor de mere eller mindre skal lære det hele i skolen, som man gjorde i aftensædernes, rimedigtningens og husandagtens tid.

I sandhed sagt har jeg lille tiltro til, at modersmålsundervisningen bliver udbygget i nævneværdig grad i den nærmeste fremtid. Så man må leve med begrænsningerne og gøre sit bedste. Personligt er jeg ikke i tvivl om, at den begrænsede tid der er til rådighed udnyttes bedre ved at træne eleverne i at læse og bruge sproget klart og systematisk i ord og skrift, end til de førnævnte aspekter. Ellers risikerer vi at bruge al vor tid og alle vore kræfter på at trække en slags Maginot-linie, mens fjenden falder os i ryggen.

Men det virker som om man nægter at se kendsgerningerne i øjnene og ikke har forståelse for den ændrede situation i samfundet. Det er et urealistisk krav til elever og lærere i dag, og samtidig urimeligt, at forvente at eleverne skal lære islandsk som deres bedsteforældre talte det, uden forøget undervisning. Vi må gøre os dette klart, og siden afgøre om vi er indstillet på at give modersmålsundervisningen denne ekstra tid, eller om vi vil slå af på kravene om et guldaldersprog. Man kan ikke både blæse og

have mel i munden, og behovet for en holdbar politik på området bliver stadigt større.

Som landet ligger er der mange – f.eks. gymnasielærere – som mener, at de unges sprogbrug er under forandring, både hvad angår udtale, bøjning og syntaks. Fænomenet har ikke været undersøgt, så jeg tør ikke bekræfte om det er rigtigt. I lyset af de seneste års samfundsudvikling burde det dog ikke overraske, om så var. Og så kan man spørge: Hvad skal man gøre? Er det ikke oplagt at tage sprogpolitikken, eller rettere sagt den praksis som sprogpolitikken har afsat, op til fornyet overvejelse? Er det ikke det islandske sprognævns opgave at undersøge, om det drejer sig om reelle forandringer og tage skridt til en handlingsplan, hvis svaret er bekræftende?

Jo, selvfølgelig. Det er omsonst at tage kampen op mod enkeltstående ændringer, som har så godt som ingen indvirkning på sprogsystemet i sin helhed, hvis sprogets bøjningssystem og syntaks er godt på vej til at opløses. Så må der gribes til andre midler; og udspillet må i dette tilfælde komme fra myndighederne, helst naturligvis fra Islandsk sprognævn. Mig bekendt er der ikke taget initiativ til en politik på området. Det ser ud til, at dem der har til opgave at udvikle en islandsk sprogpolitik og omsætte den til praksis, ikke har gjort sig situationens alvor klar.

Det centrale er nemlig at nationen kan tale, læse og skrive islandsk, og at sprogsystemet i hovedtrækkene holdes stabilt. Dette opnås hverken med bønner eller befalinger. Det eneste effektive er træning i at tale, læse og skrive islandsk. Efter min mening har man brugt al for megen tid på at mundhugges om aspekter, som er uden betydning for sprogsystemet. F.eks. lider sprogsystemet ikke nogen skade ved at enkelte ord skifter bøjningsklasse eller ændrer betydning. Derfor forbliver sprogsystemet som helhed uændret, selv om man begynder at sige *tugs* i stedet for *tugar*, *læknirar* i stedet for *læknar*, *mér langar* i stedet for *mig langar*, *dingla* i stedet for *hringja*. For at beskytte sprogsystemet behøver man ikke at udpege det ene som mere rigtigt. Tilsvarende synspunkter blev fremsat i en udvalgsbetænkning om udtaletræning og sprogrensning fra efteråret 1986.

Problemet for sprogpolitikken er som sagt ikke at målsætningen er uklar eller omstridt – alle er enige om at det drejer sig om at bevare og styrke det islandske sprog. Problemet er, at de metoder

man hidtil har brugt, ikke længere er anvendelige – de er blevet forældede som følge af samfundsudviklingen de seneste årtier, og måske ikke mindst de sidste 2–3 år eller deromkring.

Det er derfor min opfattelse, at vi bør holde op med at hænge os i bagateller i skolerne, som jeg redegjorde for ovenfor, og i stedet bruge tiden på at træne eleverne i at læse og udtrykke sig klart og systematisk i tale og skrift. Kun på den måde kan vi bevare sproget som et levende og frodigt udtryksmiddel, hvilket naturligvis er det mest afgørende.

Med denne fremgangsmåde – træning i at læse, skrive og tale islandsk – tror jeg at vi får fat om problemets rødder, som består i at den sproglige opdragelse i dag er så totalt anderledes end førhen, og det derfor er så meget vanskeligere at bevare sprogets konsistens. Hvis de såkaldte "sprogfejl" – forandringer i ordenes bøjning, udtale og syntaks – er mere udbredte og påtrængende end tidligere, så er det en følgevirkning og ikke årsagen.

3. Myndighedernes rolle

Som det allerede er fremgået, mener jeg ikke at islandsk sprognavn har opfyldt sin forpligtelse til at følge med og udvikle sprogpolitikken. Det er naturligvis nødvendigt og nyttigt med en institution som Islandsk sprog bureau, og jeg vil på ingen måde undervurdere det arbejde som har fundet sted i dette regi med at danne nye ord og fagudtryk. Men det er min opfattelse, at sprog bureauet og sprognævnet burde være mere aktive og deltage mere i diskussionen og udviklingen af det islandske sprog, stå for oplysende indslag i medierne, udsende betænkninger om et og andet som vedrører det islandske sprogs udvikling; og sidst men ikke mindst, lægge pres på myndighederne for at få politisk og økonomisk støtte til sprogpolitikken og dens realisering.

Det kan nemlig ikke nægtes, at myndighederne på det undervisningsmæssige og det økonomiske område fuldstændig har svigtet modersmålet. De taler i tide og utide om at styrke sproget, men når det kommer til stykket bliver det ikke til noget. Dagingstitutioner og skoler pålægges nu i stigende grad den opdragende funktion, som hjemmene tidligere varetog, og det gælder ikke mindst for den sproglige opdragelse. Det fordrer naturligvis at personalet, pædagoger og lærere, får den nødvendige uddannelse

til at udføre arbejdet. Man skulle derfor formode, at myndighederne ville prioritere at skabe gode forhold for disse grupper. Men også her skuffes man. Begge disse faggrupper må døje med lav løn og tit også med vanskelige arbejdsvilkår. Konsekvensen har været, at mange uddannede lærere og pædagoger er gået over i andre erhverv og ufaglært arbejdskraft er kommet i stedet.

Som eksempel kan også nævnes et forslag til altingsbeslutning om udtaleundervisning og sprogrensning, som blev besluttet i Altinget foråret 1984. I forlængelse heraf blev der nedsat et udvalg, som afgav betænkning efteråret 1986. Dette udvalg tog efter min mening fornuftigt på problemerne og fremsatte mange gode forslag, især om uddannelse og efteruddannelse af lærere, udgivelse af undervisningsmidler o.fl. Det var nævnets holdning, at dets arbejde og forslag ville være spildt, hvis der ikke blev foretaget noget på disse områder. Nu er der gået halvandet år siden udvalget afgav betænkning; ingen af nævnets forslag er blevet realiseret, og mig bekendt er der ikke udsigt til det.

I begyndelsen af 1986 arbejdede et nævn bestående af repræsentanter fra alle uddannelsesstrin på at reformulere og koordinere beskrivelserne for islandsk på de forskellige klassetrin i fortsættelsesskolen. Udvalget foreslog bl.a. at den obligatoriske undervisning i islandsk til studentereksamen blev udvidet, og at man indførte et specielt fag hvor man kunne behandle islandsk sprogrøgt og sprogpolitik. Der blev lagt vægt på, at undervisningsministeriet uden tøven tog initiativ til udarbejdelse af undervisningsmateriale for dette fag. Det er heller ikke sket.

De lærere som underviser i Pædagogikum ved Islands universitet fremlagde sidste sommer en plan for forbedring af læreres efteruddannelse, hvor man skulle begynde med islandsklærerne. Denne plan skulle sættes i gang sidste efterår; men myndighederne har ikke vist stor interesse, og indtil nu er der ikke sket noget.

I foråret 1987 holdt Foreningen for modersmållærere en konference om islandskundervisningen i skolen. Undervisningsministeren tog til mæle på konferencen, erklærede sin interesse for emnet og lovede al den støtte, som det var i ministerens magt at give. I tillid til at dette løfte ville blive holdt, søgte man sidste sommer om ministeriets støtte til at afholde et kursus i mundtlig udtryksfærdighed (udtale, diktation m.m.). Men da var løfterne glemt, og man fik ingen støtte.

Undervisningsministeren inviterede til sammenkomst i Nationalteatret d. 1. december 1985, hvor man skulle tale om det islandske sprogs stilling. De følgende dage talte ministeren med store ord om, at den 1. december (Island blev selvstændig stat. d. 1 december 1918) skulle være kampdag for bevarelse af det islandske sprog. Men allerede næste år så dette ud til at være glemt; 1. december har ikke siden været helliget bevarelsen af islandsk sprog.

Og sådan kunne man desværre blive ved. Det har ikke skortet på viljestilkendegivelser fra myndighedernes side om bevarelse af sproget og en udvidelse af modersmålsundervisningen, men den praktiske udførelse lader vente på sig. Smukke ord koster nemlig ikke noget, men det gør det utvivlsomt at omsætte dem til handling.

4. Afsluttende bemærkninger

Jeg tror ikke, der er grund til at frygte for det islandske sprogs fremtid, hvis sagen gribes rigtigt an. Det første skridt må være at lave en holdbar handlingsplan, som tager udgangspunkt i de herskende forhold i samfundet og i sproget selv. Med en udvidelse af islandskundervisningen, udarbejdelse og udgivelse af nyt undervisningsmateriale, forbedret oplysning og agitation i medierne, og med en koordineret indsats fra undervisningsministeriet, Islandsk sprogævn, medier, skoler og andre som har indflydelse på sprogudviklingen, burde det være muligt at styre denne i positiv retning. Men det er nødvendigt med initiativ og sikker ledelse fra Islandsk sprogævn, og det er nødvendigt med retningslinier angående skolepolitik og finansiering fra undervisnings- og finansministeriet. Hidtil har begge dele manglet.

(oversat af Keld Gall Jørgensen)